

ՊՐՈՖ. Ն. ԱԴՈՆՑԻ ՎԵՐՋԻՆ ԳՈՐԾԵՐԸ

I.— “L’age et l’origine de l’Empereur Basil I. (863-886)”. “Byzantion”, t. 8 (p. 475-500). t. 9me (p. 223-268):

II.— “La portée historique de l’oraison funèbre de Basile I. par son fils Leon VI. le Sage”. “Byzantion”, t. 8me (p. 501-513):

III.— “Les légendes de Maurice et de Constantin V., empereurs de Byzance”. (Mélanges Biolez p. 1-12):

IV.— “Notes Arméno-Byzantines”, “Byzantion” t. 9. (p. 367-382):

Պրոֆ. Ն. Ադոնցի անունը ծանօթ է հայ հասարակութեան: Նրա հայերէն, ռուսերէն եւ ֆրանսերէն աշխատութիւնները ազահուրեամբ կարդացում են հայոց պատմութեամբ, գրականութեամբ եւ լեզուաբանութեամբ հետաքրքրուողների կողմից: Հետազոտութեան գիտական եղանակ, յստակ ու կուռ շարահիւսիւրիւն, նկիւրթի խորունկ ծանօթութիւն, բազմակողմանի հմտութիւն — ահա պրոֆ. Ադոնցի հիմնական յատկանիշը, որ նրան դրել է հայագէտների առաջին շարքերում: Իր մագիստրոսական շարագրութիւնից սկսած (*«Հայաստանը Յուստինիանոսի Գարշաշնում»*, *ռուսերէն*), պրոֆ. Ադոնցը ցոյց է տալիս առանձին հակում դէպի Բիւզանտիոնի պատմութիւնը, յատկապէս հայ — բիւզանական յարաբերութիւնները:

Վերջին տարիները *«Հայրենիք»* ամսասագրում նա հրատարակեց բիւզանական պատմութեան վերաբերուող մի շարք հանրամատչելի ուսումնասիրութիւններ: Այժմ, գրւած լինելով Բրիւսէլի համալսարանի հայագիտութեան ամբիոնը, գիտական նպաստաւոր միջավայրում, որ առանձին հակում կայ դէպի բիւզանագիտութիւն, նա աւելի եւս խորանում է իր մասնագիտութեան մէջ՝ գլխաւորապէս նկիւրթելով հայ-բիւզանական յարաբերութիւնների ուսումնասիրութեան: Այս աշխատանքի արդիւնք են հանդիսանում, ի միջի այլոց, գրախօսականին առարկայ կազմող չորս ու-

սումնասիրութիւնները, որոնց հանդէսներից արտատպւած օրինակները դրւած են եւ *«Վէմ»*-ի տրամագրութեան տակ:

«Բարսեղ կայսեր տարիքն ու ծագումը» — նրկար ժամանակ Բարսեղ Ա. կայսրը եւ նրա հիմնած մակեդոնական հարստութիւնը համարւում էին սլաւներից ծագած, չնայած որ նրա առաջին կենակից ու քուս կոստանտին Ծիրանածին կայսրը պնդում էր, որ Բարսեղը ծագում էր հայ Արշակունիներից: Բարսեղի հայկական ծագման մասին առաջին կարծիք յայտնողը եղաւ Սէն-Մարտէնը, հիմնւելով այն փաստի վրա, որ նրա ժամանակները Կ. Պոլսում առաջնակարգ տեղ գրաւող բոլոր անունները հայկական էին եւ պատկանում էին Հայաստանի ամենէն նշանաւոր անուններին, այլեւ՝ որ Բարսեղի եղբայրը կոչւում էր Սիմբատիա, այսինքն՝ Սմբատ հայ անունով: Սակայն, Սէն-Մարտէնի կարծիքը ընդհանուր հաւանութիւն չգրտաւ գիտնականների կողմից եւ մինչեւ այսօր էլ գիտնականների մէջ այդ հարցի մասին կայ երկու տեսակետ. ոմանք (ինչպէս Ռամբո եւ Վասիլիեւ) ընդունում են Բարսեղի ծագումը հայկական, որիչներ — մեծամասնութիւն — կողմնակից են սլաւական ծագման:

Լաւ ծանօթ բիւզանական եւ հայկական պատմագիրներին, պատմական խնդիրներում խորունկ հոտաւորեան տէր՝ պրոֆ. Ադոնցը վարպետութեամբ լուծում է այս կնեռոտ հարցը: Նա քայլ

առ քայլ հետեւում է Բարսեղ Մակեդոնացու կեանքին եւ, ամբողջ պատմական նիւթից մի կողմ դնելով աւանդութեան եւ ջատագովների եռանդի արդիւնք կազմող մասերը՝ փաստերով հաստատում է թէ Բարսեղի հայկական ծագումը եւ թէ նրա կեանքի հիմնական շրջանները: Պրօֆ. Ադոնց, սակայն, հերքում է Արշակունիներից սերած լինելը:

Իբրեւ եզրափակում իր ուսումնասիրութեան, պրօֆ. Ադոնցն ասում է, թէ՛ եթէ Բիւզանտիոնը այդքան բարձրացել է, այդ բանում «հայերին պատկանում է առաջնակարգ մի դեր: Բիւզանտական պատմութեան ամենէն ակնաւոր հետեւները հայեր էին ծնունդով կամ ծագումով: Սովորաբար նրանք ներկայացնում են իբրեւ արկածախնդիրներ, որոնք փառք էին փնտրում մեծ նաւապարների վրա: Այդ յուրոյզին սխալ է: Եթէ յայնքը իրենց լեզուով եւ քաղաքակրթութեամբ կայսրութեան անվիճելի տէրերն էին հայերը, շնորհիւ իրենց ցեղի ստեղծագործ մտքի և զինուորական համեմարի, գտնուում էին նրա ամբարշտումը ամենից աւելի նպաստողների շարքերում»:

«Իր ողբի Լեւոն 2.-ի Բարսեղ Ա.-ի վրա արտասանած դամբանականի սլառմական արժէքը».— Այս հետազոտութիւնը կատարած է բացառապէս բիւզանտական պատմական աղբիւրներով: Հեղինակը գտնում է, որ այս դամբանականը կենսագրական մի համառոտագրութիւն է, որի հիման վրա Լեւոն իմաստունի որդի Կոստանտին Ծիրանածինը կազմեց Բարսեղ Ա.-ի կենսագրութիւնը: Բացի այդ, հեղինակը հերքում է գիտութեան եւ գրականութեան մէջ տարածւած կարծիքը, թէ Բարսեղ Ա.-ի կիներ՝ Նւդակիան՝ Միֆայէլ Կայսեր նախկին սիրուհին, որ յետոյ անցաւ Բարսեղին, եղել է Բեթսեւ վարք ու բարքի տէր:

«Առասպելներ բիւզանտական Մօրիկ եւ Կոստանտին Ե. կայսրների մասին».—

Պրօֆ. Ադոնց ասում է, որ Մօրիկի ծագման խնդիրը այնքան էլ պարզ չէ, ինչպէս սովորաբար կարծւում է: Այդ առթիւ առաջ է բերում Կիրակոս Գանձակեցու եւ Շապուհ Բագրատունու պատմական երկու առասպելը, որոնցից առաջինը պնդում է, թէ Մօրիկը Օշական գիւղից էր, իսկ երկրորդը՝ թէ Մօրիկի հայրը պարտիզպան էր Անիում: Յոյց տալով, որ Մօրիկը հայերի համակրանքը չէր վայելում, իբրեւ արդիւնք հակառակութեան հայ աւատապետներին եւ գլխաւորապէս հայոց եկեղեցու դէմ յարուցած հալածանքների պատճառով, հեղինակը գալիս է այն եզրակացութեան, որ հայերը հիմք չունէին Մօրիկով պարծենալու, ուստի եւ հայ պատմագիրների ցուցմունքը թէ նա ծագումով հայ էր, արժանի է առանձնապէս լուրջ ուշադրութեան:

Կոստանտին կայսրը (740-745), որ շատ յամառ պատկերամարտ էր, չէր վայելում բիւզանտական ուղղափառ պատմագիրների համակրանքը: Վերջիններս նրա անունը դրին Կոպրոնիս (կոպրոս՝ յունարէն նշանակում է ձիւ աղբ) եւ առիաստակ լուրքեան էին մատնում նրա գործերը: Պրօֆ. Ադոնցն առաջ է բերում Կիրակոս Գանձակեցու պատմութիւնը, ուր, ի միջի այլոց, ասւած է, թէ՛ «Կոստանտին կոչեցաւ Կաւադինոս, այսինքն՝ քրքաժողով»: Գանձակեցին այս խօսքին տալիս է նըպաստաւոր մեկնութիւն եւ արարների յաղթական Կոստանտինին գովում է իբրեւ քաջ եւ հերոս մարդ, որ սեփական ձեռքերով մի օրում հինգ առիւծ է սպանել: Կիրակոսի այս պատմութիւնը, համեմատելով Կոստանտինի առասպելի վերջերս Նեապոլում գտնւած հատածների հետ, հեղինակը ցոյց է տալիս, որ Կոստանտինը, հակառակ բիւզանտական տարեգիրների լուրքեան իր մասին, դարձաւ ժողովրդական վէպերի հերոս:

«Հայ - Բիւզանտական Դիտողութիւններ».— Այստեղ խօսում է մի քանի խն-

դիրենրի մասին: Այսպէս, Շուրմերթէի հրատարակած բիւզանդական կայսրութեան կնիքների մէջ կան Մախիթար, ալախիք՝ Միխիթար անուն կրող կնիքներ: Պրոֆ. Ադոնցը հաստատում է, թէ սա այն իշխանն է, որի մասին խօսում է Մատթէոս Ուռհայեցին (էջ 8) եւ որը Յովհաննէս Զմէկի կայսեր ժամանակակից էր:

Բացի այդ, բնագրում կատարած որոշ ուղղումներով հասկանալի է դարձրել Յովհաննէս Զմէկի կայսեր մասին:

մակը հայոց քագաւոր Աշոտ Բագրատունուն՝ գրած Զմէկիկի հռչակաւոր արշաւանքի ժամանակ արարների դէմ (975) : Եւ այլն:

Պրոֆ. Ադոնցի այս 4 աշխատութիւնները արժէքաւոր տուրք են հայ - բիւզանդագիտութեան: Փափաքելի է, որ վաստակաւոր գիտնականը չլիք եւ հայ մամուլը, ուր նրա գրչի արդիւնները միշտ ընդունում են ջերմ համակրութեամբ:

Յ. Զ.

ՊՐՈֆ. Մ. ԱՒԵՂԵԱՆ՝ «Հայոց լեզուի տաղաչափութիւն», Երեւան, 1933, էջ՝ 452, գին՝ 10 ռ.

Խորհրդային Հայաստանի գրական - գիտական եւ հրատարակչական կեանքում միջնադարական երեւոյթ է Միխիթարեան փոքրիկ միջոցներով լոյս տեսնող հայագիտական աշխատութիւնների շարքը: Պէտք է խիստ գոհ լինել այդ - ինքնին համեստ - ձեռնարկով եւս, որ ամէն տարի գէթ երկու - երեք արժէքաւոր հատորներ է նւիրում հայ դպրութեան, քանի որ Երեւանի պետական հրատարակչական մարմինը իր գոյութեան 14 տարիների ընթացքում այդ ասպարէզի վրա ոչ իսկ կէսի կէսը կատարել է, մանաւանդ եթէ նկատի ունենանք, որ Հայաստանում մի հատիկ հայագիտական պարբերական անգամ գոյութիւն չունի այսօր: Պատերազմից առաջ, մասնաւոր անհատների եւ հեղինակների, այլեւ հրատարակչական մարմինների միջոցներով և գոհաբերութեամբ՝ շատ աւելի գործ էր կատարում այդ ուղղութեամբ: Ապացոյց, թէկուզ, ներկայ գրախօսութեան առարկայ աշխատութեան հեղինակի գրած գրքի շարքը:

Վաստակաւոր ուսուցչապետ եւ ծանօթ հայագէտ Մանուկ Արեղեանի գլխին է պատկանում «Հայոց լեզուի տա-

ղաչափութիւն» մեծահատոր աշխատութիւնը, թիւ 13րդ՝ Միխիթարեան փոքրիկ հրատարակութեան շարքում: Աւելի առաջ եւ նոյն այդ շարքում լոյս է տեսել հեղինակի մի ուրիշ բազմաթիւ գրած գրքի եւս՝ «Հայոց լեզուի տաղաչափութիւն»:

Ինչպէս վերջինս, այնպէս եւ «Հայոց լեզուի տաղաչափութիւն»-ը հեղինակը աշխատասիրած է եղել եւ տպագրութեան համար պատրաստ ունեցել դեռ պատերազմից առաջ, 1912-ին:

Մ. Արեղեանը իր գրած փոքր յառաջաբանում ասում է.

«Մեր գրագէտներից եւ սկսնակ բանաստեղծներից, նոյնպէս եւ մի քանի երաժշտագէտներ զանազան ժամանակներում դիմել են ինձ՝ խնդրելով ցոյց տալ իրենց մի գիրք, որի մէջ բացատրւած լինէին հայոց լեզուի տաղաչափութեան սկզբունքները: Յաւոք չեմ կարողացել բաւարարել նրանց: Այդպիսի հարցաւորների համար, կարծում եմ, պիտանի կը լինի այս գիրքը»: Եւ շատ պիտանի, աւելցնեմք մենք:

Ոչ միայն ամէն մի գրագէտ եւ երաժիշտ, այլ եւ իւրաքանչիւր հայ ուսուցիչ եւ գրասէր, ամէն մի հրապարակա-